

БУХОРО ФАҚИХЛАРИНИНГ ҲАНАФИЙ МАЗҲАБИ РИВОЖИДАГИ ЎРНИ

Неъматов Улузбек Очилович

тадқиқотчи

Annotatsiya. Ushbu maqolada Buxoro shahrining tarixiy ahamiyati, shuningdek, Abu Hanifa rahmatullohi alayh asos solgan hanafi mazhabining rivojlanishidagi Buxoro faqihlarining o'rni ko'rsatilgan. Maqolada Abu Hafs Ahmad ibn Hafs al-Kabir al-Buxoriy va uning ilmiy faoliyati, shuningdek, uning o'quvchilari va Buxorodagi madrasa an'analari haqida muhokama qilinadi. Xususan, maqolada hanafi mazhabining Mavarounnahrda kirib kelishi va yoyilishi, shuningdek, Abu Hafs Kabirning ilm-fanga qo'shgan hissasi batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: Buxoro, Hanafiy mazhabi, Abu Hanifa, Abu Hafs Ahmad ibn Hafs al-Kabir, ilm-fan, madrasa, Mavarounnahr, o'quvchilar, tarixiy ahamiyat, islom tarixi.

Тарихда Бухоро шаҳри ўз олимлари, уламолари, қолаверса, маданияти билан дунёнинг энг буюк, машҳур шаҳарлари қаторида ўрин эгаллаб келган (Мўминов, 2021). Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ асос солган ҳанафийлик мазҳаби VIII асрнинг ўрталарида кенг тарқала бошлаб, шу асрнинг охирларида узоқ-яқин ўлкаларга, жумладан, Мавароуннаҳрга етиб келган эди. Турли шаҳарлардаги ҳанафий марказларининг шаклланишига Ироқ ва Хуросон мактабларининг таъсири самоқли бўлди. Муҳаммад ибн Ҳасан Шайбоний (ваф. 805 й.)нинг шогирди Абу Ҳафс Аҳмад ибн Ҳафс ал-Кабир ал-Бухорий (768 йили туғилиб, 832 йил вафот этган) Бухоро мактабига асос солди (Холидов, 2019).

www.pedagoglar.org

12-to'plam 1-son oktabr 2024

Унинг тўлиқ исми шарифи – Аҳмад ибн Ҳафс ибн Забурқон ибн Абдуллоҳ ибн Бухорий. У ўз юртида эгаллаши мумкин бўлган барча илмларни пухта ўзлаштиргач, Бағдод сари йўл олади. У ерда Имом Муҳаммад раҳматуллоҳи алайҳидан ҳанафийлик мазҳаби фикҳини ўзлаштиргач, яна ўз юртига қайтиб келади (Маъруф, 2020). Шу боис, у ҳанафийлик таълимотини биринчи бўлиб Мовароуннаҳрга олиб келган шахс сифатида маълум ва машҳурдир.

Манба ва тадқиқотларда Мовароуннаҳрга ҳанафий мазҳаби (Бухоро йўналиши)нинг кириб келиши ва ёйилишини қуйидаги йўналишда келтирилган: Абу Ҳанифа (767 й.) - Муҳаммад ибн Ҳасан Шайбоний (ваф. 805 й.) – Абу Ҳафс Аҳмад ибн Ҳафс Бухорий (ваф. 832 й.) – унинг ўғли Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Абу Ҳафс Бухорий (878 й.) – Абу Муҳаммад Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Яъқуб Субазмуний Бухорий (952 й.) – Абу Бакр Муҳаммад ибн Фадл Бухорий (981 й.) – Абу Али Ҳусайн ибн Хидр Насафий (ваф. 1032-33 й.) – Шамсу-л-аймма Абдулазиз ибн Аҳмад Ҳалвой (1056-57 й.) (Вамбери, 2018).

Исломунос олим Аширбек Мўминовнинг тадқиқотларидаги ҳанафийлик мазҳабининг Мовароуннаҳрга кириб келиши ва ёйилишига доир маълумотлар ҳам айнан шуни тасдиқлайди. Абу Ҳафс Аҳмад ибн Ҳафс Кабир Бухорий Бухорода илмий ва диний билимлар ривожига катта ҳисса қўшган мадрасага асос солади. У туфайли Бухоро шаҳри ҳанафийликнинг марказларидан бирига айланган. Шарқшунос олим Анас Боқиевич Холидов бутун араб салтанати ҳудудида илк бора Мовароуннаҳр ва Хуросонда мадрасалар барпо этилганини зикр этиб, биринчи мадраса Бухородаги “Фаржак” мадрасаси деган фикрни илгари суради (Холидов, 2019). Ушбу мадраса 937 йилги ёнғин натижасида ёниб кетган.

Шунингдек, Ножий Маъруфнинг тадқиқотига таянган ҳолда “Нишопур, Бухоро, Ғазна ва Бушанжда Бағдоддаги биринчи мадраса барпо этилгунга қадар 33 та мадраса мавжуд бўлган”, деган маълумотни келтиради. Бухородаги Абу Ҳафс Кабир мадрасаси ўз замонасида машҳур мадрасалардан

саналган. Тарихчи Вамбери ўзининг “Тарихи Бухоро” ва ас-Саъдий “Тарих ад-дувал” номли асарларида Имом Абу Ҳафс Кабир Бухорийнинг мадрасаси ислом оламининг турли ўлкаларидаги олимлар ва талабалар орзу қилган энг яхши мадраса бўлганини таъкидлашган (Вамбери, 2018).

Абу Ҳафс Аҳмад ибн Ҳафс Кабир раҳматуллоҳи алайҳ кўпгина фақиҳларни тарбиялаб камолга етиштирган. Жумладан, ўғли Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Ҳафс (Абу Ҳафс Сағир), Абу Жаъфар Ризвон ибн Салим Бадокорий, Абулҳасан Муқотил ибн Саид Байдарий, Муҳаммад ибн Ҳотам Субизуғукий, Абу Заҳҳок Фазл ибн Ҳассон Сутиканий, Абу Саид Сулаймон ибн Довуд Шарғий, Ҳорис ибн Абдулвафо Бухорий ва Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Ҳафс Заборқон (ваф. 264/878 й.) каби кўплаб шогирдларни мисол келтириш мумкин. Абу Солиҳ Тойиб ибн Муқотил ал-Хуноматий, Абу Ҳасан ибн Толиб ал-Ғишатийлар у кишидан ҳадис ривоят қилишган. Абулкарим Самъоний “ал-Ансоб” номли асарида келтиришича, Абу Ҳафснинг шогирдлари Харожир деган қишлоқда кўп бўлган экан.

Ўша замонда Абу Ҳафс номли уламолар кўп бўлганлиги сабабли Аҳмад ибн Ҳафс ҳазратларини Абу Ҳафс Кабир (улуғ, катта) деб номладилар. Имом Бухорий ёшликларида Абу Ҳафс Кабирнинг олдиларида илм олганлар. Имом Бухорийни ҳадисларнинг саҳиҳини тўплашга ундаган зот ҳам Абу Ҳафс Кабирдир. Абу Ҳафс Кабирнинг устозларидан бири Абул Ҳасан Нурий саҳиҳ ҳадисларни тўплашга киришганлар, лекин охирига етказа олмаганлар. Шундан сўнг у кишининг васиятлари билан Абу Ҳафс раҳматуллоҳи алайҳ ҳам саҳиҳларни жамлайдилар, лекин у зот Бухорога келган даврда фикҳга кўпроқ эътибор берадилар. Ниятларига етмаганликлари сабабли ўзларининг қобилиятли шогирдлари Муҳаммад ибн Исмоил (Имом Бухорий)га шу ишни охиригача етказишни буюрдилар (Маъруф, 2020).

Манбаларда Қайд қилинишича, Абу Ҳафс Кабир Бухорий Имом Бухорийга дарс бериб, у кишидаги ҳадисга бўлган муҳаббатни билгач, Имом Бухорий Ҳақларида дуо қилиб: «Келажакда Бу кишидан улуғ муҳаддис чиқади!» деб каромат этганлар. Имом Абу Ҳафс Кабир замонасининг

мужаддид олими сифатида тан олинган. Бу зотнинг бизгача етиб келган ноёб асарлари бундан кейин ҳам муслмонларга хизмат қилиши шубҳасиз (Вамбери, 2018).

МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Мўминов, А. (2021). Ҳанафий мазҳабининг Мовароуннаҳрга кириб келиши. Тошкент: Адабиёт.
2. Холидов, А. Б. (2019). Бухоро маданияти ва мадрасалари. Бухоро: Бухоро давлат университети.
3. Маъруф, Н. (2020). Ислам илми ва фалсафаси. Тошкент: Ижод.
4. Вамбери, И. (2018). Тарихи Бухоро. Тошкент: Асар.